

Ze všeho toho je však patrné, že podíl, o kterém se mluví ve čl. 106. až 108. obch. zák., je jen účetní veličinou, nikoliv podílem ve smyslu právním.¹²⁴⁾ Poněvadž však udává majetkovou hodnotu členství ve společnosti, bývá často výrazu »podíl« užitó k označení členství sama, t. j. souhrnu všech oprávnění a povinností, jež plynou společníkovi z poměru společenského. V tom smyslu užívá výrazu »podíl« zákon o společnostech s r. o. v §§ 75. a násl. Arci neuzívá se tu výrazu podíl ve společenském jmění, nýbrž označení »podíl závodní«. Výrazem tímto měla by po našem názoru býti nahrazena slova »podíl ve společenském jmění«, jichž užívají čl. 106. až 109. Přispěje to ku zjednodušení terminologie obchodního práva, která dnes výrazů vklad, podíl, závodní podíl atd. užívá v nejrozmanitějším smyslu, ba často je navzájem zaměňuje.

Změny bude vyžadovati též čl. 216. obch. zák., jenž v odstavecí prvém připisuje též akcionáři »podíl na společenském jmění«. Tento odstavec mohl by býti buď vůbec škrtnut nebo nahrazen ustanovením, jež by znělo podobně, jako odstavec první § 75. zákona o společnostech s ruč. obm.

J. J. Lappo:

Základní zákony velikého knížetství litevského a Polsko po lublínské unii.

Z ruského rukopisu přeložil Theodor Saturník.

I.

Na lublínskou unii z r. 1569 pohlíželo se dlouhou dobu jako na splynutí velikého knížetství litevského s Polskem v jednu republiku, v jeden stát. V nové historické literatuře příznán byl této unii ráz »unie reální« oproti »unii dynastické« Polska a litevskoruského státu v předchozí době. Než nelze zamlčeti, že podstata státoprávního poměru obou států v této jejich »reální« unii jest probádána ještě velmi nedostatečně. Příčinou toho jest, že představy o jejich vzájemných vztazích po lublínské unii vy-

¹²⁴⁾ Srov. Staub-Pisko, Kommentar, sv. I., str. 357.

cházel pouze ze základního ustanovení jejich privilegia hlásajícího, že polská koruna i veliké knížetství litevské splývají v jediný nedílný celek a v jeden společný stát, který se vytvořil sloučením a sjednocením dvou států a národů v jeden národ a jeden stát.¹⁾ Stati lublínského privilegia parafrázovaly se historiky beze zřetele k tomu, že ono privilegium bylo ve skutečnosti kompromisem postrádajícím jednotné ideje, jenž zůstavil po sobě naprosto nesmiřitelné názory o podmínkách unie, které přinesli na lublínský sněm zástupci Polska a litevskoruského státu.²⁾ Však nedosti na tom. Nepřihlíželo se ani k další skutečné historii vzájemných vztahů obou států, jež v r. 1569 sjednaly unii, a co zejména jest důležité, nebyla věnována pozornost ani základním zákonům velikého knížetství litevského, které v něm existovaly po lublínské unii.

Privilegium o lublínské unii prohlásilo splynutí království polského a velikého knížetství litevského v jeden stát, v jeden státní útvar s jedním panovníkem v čele, králem polským a velkým knížetem litevským, voleným senátem (»radou«) a stavy obou národů (polského i litevskoruského) v jednotném volebním shromáždění. Nově zvolený král při svém korunování, které bylo třeba vykonati v Krakově, potvrzuje v jedné a téže listině práva a svobody obou národů a skládá jim oběma jakožto nadále jed-

¹⁾ Із іуž Корона Polska, y Wielkie Xięstwo Litewskie, іest іedno nierozdzielne a nierożne cіało, a takіe nie rożna, ale іedna spólna Rzeczpospolita: ktora się ze dwu Państw y narodow, w jeden lud zniosta y spoіła«. Volumina Legum, tom II., f. 770 (dle vydání z r. 1859, str. 89). Totéž privilegium nachází se v díle Biblioteka Starożytna Pisarzy Polskich (vydal K. W. Wójcicki), tom VI. (Varšava, 1844), str. 237—251; Działyński, Źródłopisma do dziejów Unii Korony Polskiej i W. X. Litewskiego, część III. (Poznań 1856), str. 191—198; Dokumenty objasnjajusčije istoriju zapadno-russkago kraja i jego otnošenija k Rossiji i Polšě (Petrohrad, 1865); Dnevnik ljublinskago sejma 1569 goda. Sojediněnije Velikago Knjažestva Litovskago s Korolevstvom Polskim (Petrohrad, 1869), str. 718—730; L. M. Zilverovič, Litovskaja Metrika, Gosudarstvennyj otděl Velikago Knjažestva Litovskago pri Pravitelstvujusčem Senatě, tom I., str. 32—44.

²⁾ Viz J. J. Lappo, Velikoje Knjažestvo Litovskoje za vrenuja ot zaključenija Lublinskoj Uniji do smerti Stefana Batorija, tom I. (Petrohrad, 1901), str. 13. a násl.

notnému národu přísahu, že bude těch práv zachovávat. Všechny sněmy a shromáždění rady (senátu) mají býti společnými pro oba národy, zvláštní sněmy a senát pro veliké knížetství litevské jsou zrušeny. Zahraniční politika obou států se úplně slučuje: spolky a smlouvy s jinými státy uzavírají se pouze polskolitevskou republikou (rzecz pospolita) a smlouvy uzavřené dříve, jež unii odporují, se ruší. V obou sloučených státech má býti zavedena jednotná měna. Veškerá ustanovení, která existovala ve velikém knížetství litevském a zakazovala Polákům na jeho území nabývatí statků, jsou rovněž rušena. Oba národy, spojujice se v jeden, mají nárok na stejná práva na celém území sjednoceného státu. Taková jsou ustanovení lublínské unie, která, zdálo by se, jasně a přesně prohlašují státní jednotu republiky, v níž slučuje se Polsko a veliké knížetství litevské. Leč zmíněné privilegium o lublínské unii ruší tuto jednotu řadou svých jiných statí. Státní titul velikého knížetství litevského byl jím zachován, a zároveň s ním byly zachovány i staré, od Polska odlišné, úřední hodnosti s jejich dřívější kompetencí a právy; unie jich nezměnila. Litevskoruský stát uchoval si své zvláštní ministry, svoji starou státní pečeť, své dřívější vlastní vojsko, pokladnu («skarb») a správu finanční. Ponechán byl velikému knížetství litevskému i jeho kodex, litevský statut, avšak lublínský sněm předeřpsal jeho přepracování v duchu sjednocení s polským zákonodárstvím a odstranění z něho všeho, co by odporovalo splnutí obou národů, prohlášenému unii.

Pročítáme-li stati lublínského privilegia, nemůžeme nepozorovati, že se v nich objevují dvě zcela rozdílné a neslučitelné, protichůdné ideje státního spolku, t. j. státu unitárního a federativního. Příčinou toho bylo, že smlouva o unii, jak výše bylo již poznamenáno, byla konec konců kompromisem mezi protichůdnými názory a požadavky Polska a velikého knížetství litevského. V jedněch statích zmíněné smlouvy prohlašuje se v naprosto kategorické formě jednotu, unitárnost sjednoceného státu unii vytvářeného, zatím co v jiných odstavcích v touž dobu přiznávají se velikému knížetství litevskému zvláštní práva, čistě státního a nikoli provinciálního významu. Jest jasno, že při takovém stavu věcí realizace smlouvy o lublínské unii směrem

k unitárnosti neb federativnosti vyžadovala delšího trvání spojené republiky, faktického rozvoje vzájemných vztahů u splynuvších států, konkrétních faktů a vyvinutého politického myšlení v obou z nich.³⁾ Leč život Polska a litevskoruského státu směřoval v nejbližších letech záhy a zcela zřejmě k federaci a nikoli ke státu unitárnímu a samostatné státní postavení velikého knížetství litevského bylo formálně utvrzeno litevským statutem z r. 1588, jenž udržel svoji zavazující sílu až do rozdělení a zániku polsko-litevské republiky. Litevský statut z r. 1588 po prvním svém vydání ve vilenské tiskárně Mamoničově byl znova vydán čtyřikrát v XVII. století a dvakrát ve století XVIII.⁴⁾

Lublínský sněm r. 1569, jak jsme se již výše zmínili, předepsal opravu litevského statutu, aby lublínská unie a uskutečnění její ideje unitárnosti byly v člancích platného kodexu litevskoruského práva uvedeny ve skutek. Avšak nový, tak zvaný třetí litevský statut, takřka na ráz, úplně zavrhl tuto ideu. On ani neuznal samu lublínskou unii za závazný základní zákon pro veliké knížetství litevské, neboť ani jednou se o ní nezmínil v celém textu. Zná pouze veliké knížetství litevské jako nezávislý, ničím ve své suverenitě neomezený stát, jenž nemá vůči Polsku naprosto žádných závazků. Takový způsob řešení závaznosti lublínské unie třetím statutem nabývá zvláštního významu, přihlédne-li se ke způsobu jeho sestavení. Na něm pracovala nejen komise zřízená lublínským sněmem, nýbrž osnova od ní vypracovaná byla zkoumána a doplňována litevskoruskými povětovými

³⁾ Srov. J. J. Lappo, Litevský statut a jeho sankce v r. 1588, str. 31—32. (Sborník věd právních a státních, r. 1922, sešit 1.)

⁴⁾ Litevský statut byl vydán v letech 1614 a 1619 ve vilenské tiskárně Lva Mamoniče, v r. 1648 ve varšavské tiskárně Petra Elerta, v r. 1693, 1744 a 1786 ve vilenské tiskárně jezuitské akademie. Po připojení velikého knížetství litevského k Rusku byl statut z r. 1588 vydán třikrát: v r. 1811 v Petrohradě při senátu (překlad z polského textu dle vydání z r. 1786), v r. 1819 ve Vilně vilenským typografickým sdružením (polský text vydání z r. 1786), v r. 1854 v Moskvě »obščestvem istoriji i drevnostej rossijskich« při moskevské universitě v XIX. knize jeho »Vremenniku« (originální ruský text prvního Mamoničova vydání). O vydáních statutu viz brožuru S. L. Ptašického, K voprosu ob izdanijach i kommentarijach Litovskago Statuta. (Petrohrad, 1893.)

(krajskými) sněmíky a sjezdem celého velikého knížetství litevského. Nový kodex následkem toho byl jeho »národním« dílem a měl sankci celého jeho šlechtického »národa«, jež byla jím formálně vyjádřena. Litevský statut z r. 1588 vypracovaný litevskoruským »národem« byl jím ceněn jako jeho »národní« poklad, jako společná věc. Jeho ochrana, jakožto záruky a symbolu státních tradic velikého knížetství litevského, proniká zřetelným rysem veškerou jeho pozdější historií, a když na čtyřletém sněmu (1788—1792), v době velkých zamýšlených reforem republiky, byla nadhována otázka o zrušení třetího litevského statutu novým zákoníkem, »Litva« souhlasila jen s tím, aby na něm byly učiněny některé opravy a úplné jeho zrušení nadobro zamítla.

Jakožto konstituce velikého knížetství litevského v době jeho sjednocení s Polskem litevský statut z r. 1588 vůbec ve vědecké literatuře nebyl studován. Příčinou toho byl panující názor na charakter republiky utvořené lublinskou unií, která na základě lublinského privilegia byla pojímána jako unitární stát, jenž se vytvořil splynutím velikého knížetství litevského s Polskem v jeden celek. Po spojení zemí starého litevskoruského státu s Ruskem litevský statut zůstal pro ně platným právem v těch částech, které neodporovaly základům státního zřízení ruského imperia.⁵⁾ Proto také litevský statut v oblasti svého občanského a částečně i trestního práva, jakožto pramen místního práva západních a jihozápadních ruských gubernií obracel k sobě pozornost ruských právníků.⁶⁾ Státní konstituce jej ovšem zcela

⁵⁾ Platnost litevského statutu v západních guberniích ruských byla zrušena úkazem ze dne 25. června 1840.

⁶⁾ Srv. P. Danevskij, Rěč ob istočnikach městnych zakonov, dějstvujuščich v někotorych gubernijach i oblastjach rossijskoj imperiji (Kyjev, 1846), str. 64—69. M. M. Michajlov, Lekciji městnych graždanskich zakonov, svazek II. (Petrohrad, 1860), str. 76 a násl.; A. Kvacevskij, Zakony Černigovskoj i Poltavskoj guberniji i novyj sud (Žurnal graždanskago i ugolovnago prava, r. 1875, kniha první a druhá) a »Litovskij statut, kak istočnik městnago prava dlja guberniji Černigovskoj i Poltavskoj« (v témž žurnále, r. 1876, kniha čtvrtá); S. V. Pachman, Istorija kodifikaciji graždanskago prava, tom I. (Petrohrad, 1876), str. 193—202. Srov. A. E. Noldė, Očerki po istoriji kodifikaciji městnych graždanskich zakonov pri grafě Speranskom, svazek I. (pokusy o kodifikaci litevsko-polského práva), Petrohrad, 1906.

ignorovala až do nejposlednější doby. Úkolem naší stati tudíž jest — objasniti vztahy této konstituce k Polsku, jež lublínská unie prohlásila za sloučené s velikým knížetstvím litevským v jeden celek.

II.

První článek prvního oddílu statutu z r. 1588 stanoví: »Předem my, panovník, zavazujeme se a příslibujeme pod touž přísahou, kterou učinili jsme všem obyvatelům všech zemí státu našeho, velikého knížetství litevského, že všechny knížata, pány rady duchovní i světské, pány korouhevní, šlechtu, města i všechny poddané naše a všechny stavy v tom státě našem, velikém knížetství litevském a všech jiných zemích, které ode dávna k tomuto státu náležejí, počínajíc od nejvyššího až do nejnižšího stavu, pouze dle těch práv a článků v tomto statutě níže sepsaných a od nás vydaných, souditi a spravovati máme. Rovněž cizozemci, osoby ze zahraničí velikého knížetství litevského, kteří přijeli a lidé jakýmkoliv způsobem přišli podle téhož práva mají býti souzeni a před těmi úřady, kde kdo vystoupí«.

V prvním článku III. oddílu stojí: »My, panovník, zavazujeme se a též slibujeme za sebe i za naše potomky, veliká knížata litevská, pod touž přísahou, kterou jsme vykonali všem obyvatelům všech zemí velikého knížetství litevského, že ten slavný stát, veliké knížetství i všechny země, jež k němu dávno i nyní náležejí, v slávě, titulech, v residenci, důstojenství, ve vládě a síle a ve všem, co k němu náleží a přísluší a též v hranicích v ničem zkracovati a umenšovati ani ponižovati nemáme, ba naopak ještě všechno to rozmnožovati chceme a budeme, a kdyby Pán Bůh ze své svaté lásky, nám, panovníku, popřátí ráčil jiného státu neb království, tu přece státu našeho, velikého knížetství litevského, knížat, pánů radů duchovních a světských a všech úředníků zemských i dvorských, šlechty i rytířstva a všech ostatních stavů v ničem ponižovati nebudeme, nýbrž před veškerým zlehčením a ponižením je stříci a brániti budeme s pomocí boží, pečující o rozmnožení a vyvýšení tohoto státu i všech důstojenství, ozdob i požitků s největší pílí a snahou naší«.

Připojíme k těmto článkům ještě jeden a sice čtvrtý z téhož III. oddílu, v kterém čteme: »Též statky toho státu, velikého kní-

žetství litevského neumenšíme a to, co bude od nepřátel tohoto státu odcizeno a rozebráno a k jinému vyprošeno, zase do vlastnictví tohoto velikého knížetství přivést, připojit a hranice opravit slibujeme; a kdybychom též někomu z cizinců při hranicích výše uvedených, zemi, majetek, vesnice a lidi darovali, tu takoví mají z toho sloužiti velikému knížetství litevskému; a kdo by nechtěl sloužiti, takových privileji nemáme my ni potomci naši držeti«.

V uvedených člancích statutu z r. 1588 máme zcela jasně vyznačeno samostatné státní postavení velikého knížetství litevského. Jeho panovník jest jeho velikým knížetem a nikoli králem Polska. To, že on současně jest p o v i n e n b ý t i i králem Polska, jest zcela neznámo základním zákonům velikého knížetství litevského, které byly vloženy do jeho zákoníku, jenž byl sestaven a potvrzen po lublínské unii. Veliký kníže litevský, vstupuje na trůn knížetství, skládá mu přísahu jakožto státu (nemluvě ni slova o jakékoliv jeho unii s Polskem) o tom, že 1. nejen nedopustí žádné újmy státních práv, významu i teritoria velikého knížetství litevského, nýbrž naopak bude je rozvíjeti a zvětšovati, pokud mu síly stačí a pokud mu pomůže Bůh; 2. vrátí velikému knížetství litevskému země, odtržené buď násilím neb darované, jež tímto způsobem kdykoliv od něho připadly k jinému státu, t. j. jinými slovy zavazuje se učiniti vše, co může, aby vráceny byly knížetství i země, které se od něho dostaly k Polsku a mezi nimi i ty, které byly od něho odtrženy na lublínském sněmu r. 1569 na základě »proseb« Poláků k Zikmundu Augustovi (podljašské, volyňské a podolské vojvodství a kyjevský kraj); 3. ve velikém knížetství litevském bude se užívati a budou míti platnost pouze ty zákony, které jsou obsaženy v litevském statutě, t. j. nebude míti významu žádné jiné zákonodárství a tudíž také i to, které tvořilo se sněmem polským, jenž lublínskou unií byl prohlášen za společný jak pro Polsko tak pro veliké knížetství litevské.⁷⁾ K tomu dlužno dodat, že zmínka

⁷⁾ Nové zákony velikého knížetství litevského mohou býti vydávány pouze sněmem, avšak statut vůbec nemluví o tom, že by tento sněm měl býti polský neb aspoň »společný« s Poláky. On prohlašuje jménem velikého knížete litevského: »Také, byla-li by potřeba něco no-

o tom, že veliký kníže litevský má pouze možnost obdržeti i hodnost královskou, zdůrazňuje vědomí knížetství svého samostatného státního významu. Z jedné strany text statutu jest upraven tak, že z něho jest vidna i možnost nebýti velikému knížeti litevskému vůbec králem a tudíž i králem Polska, z druhé pak veliký kníže litevský může obdržeti — třebas ne polské, nýbrž některé jiné království; dle přesného smyslu tohoto textu on není vůbec povinen nositi zejména polskou královskou korunu.

Kdo že uznává se litevským statutem z r. 1588 za plnoprávný »národ« velikého knížetství litevského, za jeho plnoprávné obyvatelstvo? Jest to národ velikého knížetství litevského a celého území pouze jeho státu, který odedávna byl svobodným, sám si volil svá veliká knížata a spravoval se dle vzorů a řádů svobodných států křesťanských, jsa úplně v tom roven svým »sousedům« a »bratřím« z národa polského. Druhý článek třetího oddílu statutu vyjadřuje to zcela jasně a určitě⁸⁾ a dvacátý devátý článek téhož oddílu ustanovuje i to, které země s jejich etnografickým složením obyvatelstva vcházejí do teritoria velikého knížetství litevského, kromě jeho státního jádra.

vého připojiti k dobru republiky, tehdy toho nemáme činiti ani žádných nařízení vydávati, leč na valném sněmu s vědomím a radou našich radů a se svolením všech stavů, ke sněmu náležejících«. III. statut, oddíl III., článek 15.

⁸⁾ »Rovněž my, panovník, přislibujeme slovem naším za nás i za potomky naše veliká knížata litevská na základě téhož závazku našeho, jak výše jest v prvním článku napsáno, že všechna knížata a pány rady, jak duchovní tak i světské i všechny úředníky zemské a dvorské, korouhovní pány, šlechtu, rytířstvo, měšťany i všechny osoby ve velikém knížetství litevském i ve všech zemích jeho panství, při svobodách a volnostech křesťanských zachovati máme, v kterých oni, jako lidé volní, svobodně od starodávna volíce ze svých starých předků sobě pány a panovníky, veliká knížata litevská, žili a se spravovali dle příkladu a způsobu svobodných zemí křesťanských, stojíce na roveň a stejně majíce i těch svobod užívající se sousedy a bratřimi svými, rytířstvem a jinými stavy národa polské koruny a kromě toho i při svobodách a volnostech, privilegiích a listech velikých knížat litevských, předků našich i od nás; a to všem i každému zvláště stran hodností, úradů, jmění, lidí, gruntů a vůbec cokoliv bylo dáno a v budoucnosti ještě dáno bude, neporušené a neztencené po věčné časy máme zachovati...«

Jsou to země ruské a žomoitská (Žmuď) — »obyvatelé státu našeho, velikého knížetství litevského a zemí k němu náležejících, ruských, žomoitských a jiných«. Všechny úřady ve velikém knížetství litevském mohou býti podle statutu zastávány pouze lidmi, pocházejícími z původního, domácího obyvatelstva, z krajanů knížetství, t. j. Litevci, Rusy a Žmuďany. Dvanáctý článek III. oddílu zní: »v tom státě, ve velikém knížetství litevském a ve všech zemích k němu náležejících, hodností duchovních ni světských, měst, dvorců, gruntů, starostenství, držav, úřadů zemských i dvorských, posesí ani v držení a užívání ani dědičně cizozemcům a osobám ze zahraničí ani sousedům tohoto státu dávatí nemáme, nýbrž vše to my i potomci naši, veliká knížata litevská budeme povinni dávatí toliko Litvě, Rusi, Žmuďi, členům starodávných rodů a urozeným velikého knížetství litevského a jiných zemí, kteří k tomu velikému knížetství náležejí«.

Takovým způsobem »sousedé« knížetství, t. j. Poláci, přirovnávají se, pokud se týče práva k dosažení úřadů v něm, k cizincům a vůbec jsou uznáni za takové cizince jako všichni ostatní. Osmnáctý článek téhož III. oddílu odpíraje nešlechticům přístup k úřadům, znova zdůrazňuje, že právo to přísluší pouze šlechtickým příslušníkům velikého knížetství litevského. Toto všeobecné ustanovení opakuje se ve statutu i co do jednotlivých úřadů, pokud o nich jedná — o povětovém choruzím, o členech zemských soudů, podstarostech, zámkových soudcích a písařích.⁹⁾ Poláci naprosto netvoří jednotného národa s příslušníky velikého knížetství litevského v oblasti práva na státní službu v něm, nýbrž jako cizinci jsou zbaveni i práva obdržeti od velikého knížete litevského majetek, nemovité statky.¹⁰⁾

⁹⁾ Třetí statut, oddíl III., článek 5.; oddíl IV., článek 1. a 37. Prvý článek IX. oddílu, jenž jedná o obsazení hodnosti povětového podkomořího (soudce v záležitostech hraničních a mezních) ukazuje, že ono provádí se tímž způsobem, jako obsazení hodností členů zemských soudů t. j. za šetření všech požadavků a podmínek, obsažených v 1. článku IV. oddílu a mezi nimi i té, že kandidáti musí býti příslušníky rodů z velikého knížetství litevského.

¹⁰⁾ Kromě výše uvedeného 12. článku III. oddílu viz 5. článek téhož oddílu. Že Poláci byli uznáni ve velikém knížetství litevském za cizince, bylo již uvedeno i v polské literatuře. Viz Przemysław

S kým že dělí se o svoji nejvyšší moc ve velikém knížetství litevském jeho panovník, veliký kníže? Šestý článek III. oddílu statutu z r. 1588 jménem tohoto panovníka prohlašuje: »Ustanovujeme pro lepší pořádek ve všech věcích, pro spravedlnost a obranu, aby se svolením všech byly zemské potřeby na sněmu stanoveny a vyřizovány, aby po všechny časy před velikým sněmem valným, který máme my i naši potomci povždy svolati, kdykoliv toho ukáže potřeba republiky, byly svolány za účelem porady našich radů z téže země povětové sněmíky«. — V uvedeném textě vystupují dvě instituce: »sněm« a »rada« neboli senát velikého knížetství litevského. »Sněm« jak známo, skládal se z »pánů radů« a »poslů« šlechtického národa knížetství, kteří byli jím voleni na vlastních povětových sněmících.¹¹⁾ O tom, že jest to sněm »korunní« (t. j. polský), za jaký jej pouze lublinská unie uznávala, nebo aspoň společný, t. j. společný i s Polskem — litevský statut z r. 1588 nemluví ani slova, tak jako by lublinská unie vůbec neexistovala. On uznává pouze tu organizaci státní moci velikého knížetství litevského, která byla vytvořena statutem z r. 1566, který platil před lublinskou unií a byl podroben opravám ve smyslu usnesení lublinského sněmu.

Pokud se týče státní »rady« velikého knížetství litevského neboli senátu, byla tato — tvoříc horní komoru jeho sněmu — zařízením, které fungovalo i nezávisle na něm ve svém úplném i neúplném složení v tom oboru záležitostí, který byl pro ni vyhrazen konstitucí litevskoruského státu.¹²⁾ Lublinská unie uznává však »radu« i sněm pouze jen »korunní«, t. j. polské. Podle lublinské unie sněm i »rada« velikého knížetství litevského mají

Dąb k o w s k i, Stanowisko cudzoziemców w prawie litewskiem w drugiej połowie XV. i w XVI. wieku (1447—1588). Studya nad Historją prawa polskiego, wyd. pod red. Oswalda Balzera, tom V., sv. 2. (Lwów, 1912), str. 17 a násl.

¹¹⁾ Srv. N. A. M a k s i m e j k o, Sejmy litovskoruskago gosudarstva do ljublinskoj uniji 1569 goda (Charkov, 1902), str. 103 a násl. a J. J. L a p p o, Razbor izsledovanija M. K. Ljubavskago, Litovskoruskij sejm (Čtenija v Obsčestvě istoriji i drevnostej rossijskich pri Moskovskom universitetě, 1903, III. — Zpráva o přisouzení ceny G. F. Karpova), str. 66—73.

¹²⁾ Viz J. J. L a p p o, Velikoje knjažestvo litovskoje, tom I., str. 564—736.

zaniknouti splynuvše se sněmem a s »radou« Polska. Leč třetí litevský statut právě naopak ničeho nechce znáti o tom splynutí a odlišuje je jako platná zařízení zcela nezávislá na Polsku. Tím ovšem litevský statut z r. 1588 otvírá volnou cestu i k úplnému zrušení lublínské unie. On dopouští možnost, že veliké knížetství litevské může ujednatí novou unii i s jiným státem i že může žiti bez jakékoliv unie vůbec: organisace nejvyšší moci jest upravena základními zákony knížetství ve vlastním státě a zrušení unie s Polskem nevyžaduje žádných doplňků k ní.

Nenacházíme nijakých zmínek týkajících se sjednocení velikého knížetství litevského s Polskem ani v tom článku statutu z r. 1588, který jedná o právu odjezdu z knížetství do jiných států. Šestnáctý článek III. oddílu¹³⁾ praví: »Těž schvalujeme a potvrzujeme pro věčné časy, aby knížata a pánové korouhevní, šlechta i každý člověk stavu rytířského i jakéhokoliv stavu tohoto státu, velikého knížetství litevského měli volnost a právo odejeti a odejíti ze zemí našeho velikého knížetství litevského za účelem osvojení si věd, cvičení se v písmě i ve věcech rytířských, neb bude-li chatrného zdraví, aby se léčil, do všech zemí a stran kromě zemí našich nepřátel, s nimiž by země naše v onen čas válčila«. Kdyby statut uznával plnou platnost a závaznost lublínské unie, 1. by vyňal »polskou korunu« ze »všech zemí a stran« a 2. neuvedl by posledních slov uvedeného textu, neboť bez Polska samo o sobě veliké knížetství litevské za platnosti lublínské unie válčiti ovšem nemohlo.

Na základě všech výše uvedených ustanovení litevského statutu z r. 1588, jež vymezují vztahy velikého knížetství litevského k Polsku, možno učiniti pouze jeden závěr: Třetí litevský statut vůbec nepřiblíží k lublínské unii, tak jako by jí vůbec nebylo. Kdyby uznával její závaznost, musil by do sebe pojmuti její státi před všemi základními zákony velikého knížetství litevského neb aspoň uváděti na svých stránkách její akt v celosti. Kdyby statut uznával skutečně třebas jen prosté »bratrské« vztahy k Polsku, musil by aspoň odlišiti »korunu polskou« a

¹³⁾ Záhloví tohoto článku zní: O volnosti vyjechaňja s panstv našich do inšich paňstv chrestijanskich, kromě zeml' nepřijatel'skich, i o opekach takich imeněj.

»bratry Poláky« od ostatních cizích států a cizozemců — »zagraničníků«. O nějakém souhlasu druhého litevského statutu s polskými zákony, jak bylo předepsáno lublinským sněmem z r. 1569, nemůže býti v třetím statutu vůbec řeči.

Pokud se týče společných sněmů s Poláky po lublinské unii, zůstavily tyto toliko jednu znatelnou stopu v statutu z r. 1588. Do třetího článku III. oddílu byl vložen text ustanovení známé varšavské konfederace z 28. ledna 1573, potvrzení to jejich podmínek, které v období prvního interregna měly býti předloženy novému králi »řeči pospolité« (republiky). Leč jak jest v něm obsažen? Tento text obsahuje v sobě řadu společných požadavků, vypracovaných Polskem a velikým knížetstvím litevským na konvokačním sněmu ve Varšavě. Avšak litevský statut pečlivě omlouvá důvod, proč tento akt uvádí na svých stránkách, aby nemohlo býti nižádné pochybnosti o významu jeho celého obsahu pro knížetství. Záhlaví tohoto článku zní: »O zachování v pokoji všech poddaných našich, o b y v a t e l ů t é t o z e m ě, se zřetelem k různému pojímání a vykonávání křesťanského náboženství.« Text jeho pak počíná takto: »A rovněž privilejem a přísahou naši jsme dotvrdili mir mezi různověrci střici, a proto i konfederace, v době interregna v této republice mezi stavy koruny polské a velikého knížetství litevského ujednaná, do tohoto statutu doslovně jest vepsána, aby se podle ní jak my, panovník, tak všichni obyvatelé těch zemí řídili; kterážto konfederace z polské konstituce podle práva, každému národu náležejícího, do ruského jazyka byla přeložena a ruským písmem do tohoto statutu vepsána, a to slovo od slova.« Teprve po takovémto úvodě a s takovými vysvětlivkami vložen jest do litevského statutu tento akt, který Polsko tehdy považovalo za jeden ze základních zákonů »koruny« a celé v r. 1569 vytvořené »řeči pospolité« (republiky).

III.

Litevský statut z r. 1588 prohlašuje tudíž veliké knížetství litevské za úplně samostatný stát. Ono nejen není sloučeno s Polskem v »jeden národ« a v »jeden stát«, nýbrž chráněno jest před tímto splynutím základními zákony statutu. Je-li však

tomu tak, tedy proč se na lublínskou unii pohlíželo a z části pohlíží i ještě dnes, jako na splynutí velikého knížetství litevského s Polskem v jeden státní celek? Odpověď na tuto otázku může býti dána zcela jasná a přesná: proto, poněvadž představy o tom, čím byla »řeč pospolitá« za epochy lublínské unie až do rozdělení koncem XVIII. století, zakládaly se výlučně na statích privilegia o unii z r. 1569 a zejména na prohlášené jím, avšak neuskutečněné ideji jednoty obou států. Požadavky polských exekucionistů z šedesátých let XVI. věku, jež vytvořily polský projekt unie, zrodily tento názor, jenž se nesrovnává s historickou skutečností. Nacionalistická idea »Polsko od moře k moři,« jež nikdy ve skutečnosti tak neexistovalo, dovršila vytvoření toho názoru a přenesla jej do nové doby.

Tvrzení o dovršeném splynutí velikého knížetství litevského s Polskem v r. 1569 máme v polské literatuře již krátce po lublínské unii. Tak polský senátor Jan Herburt psal v r. 1571, oslavuje Zikmunda Augusta: »quis enim ignorat..., ut Polonus cum Lituano nullo discrimine essent, pro unoque et indiviso corpore haberentur (Unionem nos dicimus) opera ac studio laboreque indefesso Maiestatis vestrae — perfectum esset.¹⁴⁾ Zikmund August »publico consensu Lithuaniam, caeterasque regiones Poloniae coniunxit«, promlouvá druhý autor.¹⁵⁾ Tento názor přešel ze XVI. do XVII. i XVIII. stol.¹⁶⁾

¹⁴⁾ *Chronica sive Historiae Polonicae compendiosa ac per certa librorum capita ad facilem memoriam recens facta descriptio.* Authore Magnifico Viro Joanne Herburto de Fulstin, Regni Polonici senatore (Dantisci, 1609). Epistola dedicatoria (pátá, nečíslov. stránka).

¹⁵⁾ Simon Schar dius. *De vita et obitu Sigismundi Augusti Regis Poloniae, qui obiit anno 1572, Kalendis Iuliis.* Polonicae Historiae Corpus. Ex bibliotheca Ioan. Pistorii Nidani D. Tomus I. (Basileae, 1582), str. 65.

¹⁶⁾ Na příklad Ioachimi Pastorii de Hirtenberg, *Florus Polonicus seu Polonicae Historiae Epitome Nova*, dle pátého vydání (Gedani et Francofurti, MDCLXXIX), str. 221—222; *Litvanicarum Societatis Iesu Historiarum Provincialium pars prima* auctore Stanisław Rostowski, ex eadem societate et provincia sacerdote (Vilnae, MDCCLXXIX), str. 33; Gottfried Leugnich, *Polnische Geschichte von denen Zeiten Lechi an bis auf den Tod Augusti des II.* (Danzig, 1741), str. 76; *Abrégé Chronologique de l'histoire de Pologne*

V XIX. věku stal se jednou z hlavních vět polské historické literatury. V první polovici XIX. stol. pojednával Lelewel v dlouhé řadě svých prací, které došly velmi velikého rozšíření, o splnutí velikého knížetství litevského s Polskem, uváděje příslušné stati lublinského privilegia.¹⁷⁾ Totéž dělali i jiní autoři bohatě se rozvíjející polské historické literatury v XIX. i ve XX. století.¹⁸⁾ Z vědeckých prací o historii i právu Polska takové názory o charakteru sjednocení »koruny« a »Litvy« přešly do prací všeobecného rázu, do učebnic a vydání, určených pro nejširší kruhy.¹⁹⁾ Z polské literatury přešlo tvrzení, že lublinská unie sloučila veliké knížetství litevské a Polsko v jeden stát, do literatury západoevropské a ruské a bylo od ní úplně přijato. Rulhière, Malte-Brun, Ustrjalov, Kojalovič, Schiemann a dlouhá řada jiných autorů²⁰⁾ mluvili o tom souhlasně, ač v jiných svých vý-

(à Varsovie et Dresde, MDCCLXIII), str. 124; Gotfridi Leugnich, Ius Publicum Regni Poloni, tomus I. (Gedani, 1765-editio altera; první vydání r. 1742), str. 40--41; X. Wincenty Skrzetuski, Prawo polityczne narodu Polskiego, tom I. (ve Varšavě, 1782), str. 18.

¹⁷⁾ Viz zejména Ioachim Lelewel, Dzieje Litwy i Rusi aż do Unji z Polską w Lublinie 1569 zawartěj (Paříž, 1839), str. 270 (Lipsko, 1839), str. 270; Polska, Dzieje i Rzeczy jěj, tom II. (vydání deváté, Poznaň, 1859), str. 92; Dzieje Polski potoczny m sposobem (Poznaň, 1859), str. 92.

¹⁸⁾ Na př. Michal Baliński, Historia Polska (Varšava, 1844), str. 141; J. Jaroszewicz, Obraz Litwy pod względem jěj cywilizacji, od czasów najdawniejszych do końca wieku XVIII., część II. (Vilno, 1844), str. 79; Tomasz Stankar, Rzut oka na Historiją Litewską i Polską od najpiérwszych początków państw tych, do ostatnich czasów politycznego ich bytu w roku 1794 (Vilno, 1858), str. 42--43; Józef Szuj ski, Dzieje Polski, tom II. (Krakov, 1894), str. 395--397, a dlouhá řada prací jiných autorů.

¹⁹⁾ Na př. X. Jan Bielski S. J., Widok krolestwa Polskiego... w krótkim zgola a rzeczywistym duchownego y swieckiego rządu opisie, rodowitym ięzykiem polskim szkolney polskiej szlachetney młodzi wystawiony, tom I. (w drukarni J. K. Mci Collegium Poznańskiego Societatis Iesu, 1763), str. 236--237; Zenowit Ancyporcwicz, Opowiadanie Historiji Polskiej dla dzieci (Varšava, 1847), str. 153--154; Konstantcya Skirmunt, Dzieje Litwy opowiedziane w zarysie (Krakov, 1886), str. 128; Leon Wasilewski, Litwa i Białoruś (Krakov, str. 55.

²⁰⁾ C1. Rulhière, Histoire de l'anarchie de Pologne et du de-

vodech a názorech se úplně rozcházel. Úplná nadvláda tohoto mínění měla za následek: 1. uznání velikého knížetství litevského od r. 1569 za pouhou provincii polského státu a 2. uznání, že počínajíc lublínskou unii přerhuje se zvláštní historie litevskoruského státu a splývá od té doby v jeden celek s historií Polska. Práce z historické geografie a z právní historie Polska praktickyvaly veliké knížetství litevské jako polskou provincii stejně jako Velkopolsko a Malopolsko²¹⁾ a hlásaly splnutí jejich dějin.²²⁾ I litevský historik Teodor Narbutt, proniknutý litevským patriotismem, dováděje své dílo ke smrti Zikmunda Augusta, odkládá své péro historika velikého knížetství litevského se slovy: »Dovedl jsem svůj výklad do epochy, v které přestala existovati samostatnost národa; odtud jsem již povinen přenechatí výklad pisatelům polské historie; poslední samostatný monarcha litev-

membrement de cette république, tome premier (Paříž, 1807), str. 21; Malte-Brun, Tableau de la Pologne ancienne et moderne, sous les rapports géographiques, statistiques, géologiques, politiques, moraux, historiques, législatifs, scientifiques et littéraires, tome premier (nouvelle édition... par Léonard Chodźko..., Paříž, 1830), str. 192; N. G. Ustrjalov, O sistemě pragmatičeskoj ruskoi istoriji (Petrohrad, 1836), str. 76. Izslědovanije voprosa, kakoje město v ruskoi istoriji dolžno zanimat' velikoje knjažestvo litovskoje? (Petrohrad, 1839), str. 19, 37—39; M. O. Kojalovič, Čtenija po istoriji Zapadnoj Rossiji (nové vydání, přepracované a doplněné z vydání v r. 1864, Petrohrad, 1884), str. 179, Ljublinskaja Unija ili poslědněje sojediněnije Litovskago knjažestva s polskim korolevstvom na Ljublinskom sejmě v 1569 godu (Petrohrad, 1863), str. 6, 21, 81; Th. Schiemann, Russland, Polen und Livland im 17. Jahrhundert, druhý svazek (Berlín, 1887 — Allgemeine Geschichte..., herausgegeben von Wilhelm Oncken, zweite Hauptabteilung, zehnter Teil), str. 331.

²¹⁾ Na př. Starožytna Polska pod względem historycznym, geograficznym i statystycznym opisana przez Michała Balińskiego i Tymoteusza Lipińskiego, tom IV. (Varšava, 1886), str. 90; Zygmunt Gloger, Geografia Historyczna ziem Dawnej Polski (v Krakově, 1900), str. 271; G. Leugnich, Jus Publicum Regni Poloniae, I., str. 25; X. Wincenty Skrzetuski, op. cit., tom I., str. 18—19.

²²⁾ Na př. Michał Baliński, Historya Polska, str. 141, Starožytna Polska, IV., str. 89 neb P. Morozov, Russkoje dělo v Litovskoj Rusi (lednové číslo žurnálu Russkaja Rěč za r. 1882), str. 92 a jiné práce.

ský a poslední Jagajlovec mužského rodu, Zikmund August, umřel a já lámu péro nad jeho hrobem.«²³⁾

Nemůže býti pochybnosti o tom, že v tvrzení o úplném splynutí velikého knížetství litevského s Polskem v r. 1569, jež vzniklo na podkladě privilegia o lublínské unii, odráželo se i nacionálně-politické smýšlení epochy posledních desetiletí státního života »řeči pospolité« (republiky) a doby, která následovala po zániku její státní existence. Epocha Stanislava Augusta, počátky reforem, rozdělení republiky, reformy a idce čtyřletého sněmu, zdůrazňující zkonsolidování a větší jednotu rozpadávajícího se a rozdělovaného spojeného polsko-litevského státu, vše to dodávalo určité barvitosti nazírání i na minulost, o jejíž vzkříšení snili polští činitelé potomní epochy po rozdělení Polska. Bez odporu největší a nejsilnější přímý projev těchto proudů můžeme sledati v ideách a snahách kruhu osob, jemuž v čele stál kníže Adam Čartoryjský a jenž v době emigrace po povstání v r. 1830 měl svoje centrum v hôtelu Lambert. Hle, co bylo tehdy prohlášováno představiteli tohoto smýšlení o velikém knížetství litevském a o Polsku: »Toutes ces terres... ont formé, depuis des siècles, sous le nom de la Pologne, une unité politique et nationale, incontestable et incontestée... Moeurs, coutumes, traditions historiques, institutions politiques, économiques et sociales, ont toujours été les mêmes dans les provinces en deçà et au delà du Bug, qui ne cessèrent de partager les destinées de la Pologne dans la bonne et dans la mauvaise fortune, et cette communauté a survécu au demembrement de la patrie.«²⁴⁾

²³⁾ Teodor Narbutt, Dzieje Narodu Litewskiego, tom IX. (Vilno, 1841), str. 492. Srv. knihu téhož — Dzieje Narodu Litewskiego w krótkości zebrane z dołączeniem potoku pochodzeń ludów narodu litewskiego i czterech tablic rodowych xiążąt litewskich (Vilno, 1847). Srv. též — Konstaneya Skirmunt, Dzieje Litwy, str. 130.

²⁴⁾ Affaires de Pologne. Exposé de la situation suivi de documents et de pièces justificatives. De la part du Prince Czartoryski (Paris, Décembre, 1863), str. X. V novější práci, věnované historii polského smýšlení v této době nenacházíme zmínku o citované knize (XXXIV + 128 stran in folio), t. j. v soupisu prací knížete Adama Čartoryjského, zemřelého v r. 1861, — Wiek XIX, Sto Lat Myśli Polskiéj, tom VI. (Varšava, 1911), str. 16—17.

Avšak z téže doby, kdy kníže Adam Čartoryjský přistupoval k uskutečnění svých nacionálně-politických ideálů, máme i rozhodné tvrzení, že mezi Polskem a velikým knížetstvím litevským nebylo těsných vztahů státní jednoty, třebaš toto (velké knížetství litevské) v celku zůstávalo věrným jednotě s Polskem. Představitel starého litevsko-ruského rodu, Michajl Oginskij, napsal: »après l'union de la Lithuanie à la Pologne, les Lithuaniens se montrèrent jaloux de la conservation de leurs anciennes lois et privileges, qui leur avaient été garantis par l'acte même d'union; mais on les trouvait toujours disposés à tous les sacrifices qu'on demandait d'eux lorsqu'il s'agissait du bien-être général de la patrie.«²⁵) Ve slovech Oginského nesporně jest slyšitelná se strany velikého knížetství litevského tradice trvalé obrany vlastního jeho státního významu i práv v době jeho sjednocení s Polskem. Tato tradice byla pevně založena ihned po uzavření lublinské unie²⁶) a paměť na ni přežila i dělení »řeči pospolité«. Než silnějším hlasem celého choru představitelů polského tradičního pojmání významu a smyslu lublinské unie přehlušeny byly hlasy jednotlivých osob, hledících na význam unie z r. 1569 tak, jak se ve velikém knížetství litevském ještě po době Zikmunda Augusta zračil, a způsobeno bylo, že názory jejich vůbec nepronikly a nijak se nerozšířily.

Již v literatuře XVI. století současně s unií, prohlášenou v r. 1569 v Lublíně, připomíná se připojení Podljaší, Kyjevská, Volyňská a Podolí k Polsku. Již to samo přináší rozpor v jejím pojetí pro toho, kdo hloubavě se zabere do této literatury. Jaký má smysl inkorporace části teritoria velikého knížetství litevského do území Polska, když ono celé dle ideje lublinské unie mělo tvořiti s Polskem jedno těleso? Zároveň s tím nacházíme v literatuře z doby blízké lublinské unii i jasné vystihnutí zvláštního státního významu velikého knížetství litevského. Polské kroniky této doby vůbec velmi skoupě se zmiňují o lublinské

²⁵) Mémoires de Michel Oginski sur la Pologne et Polonais, depuis 1788 jusqu' à la fin de 1815, tome troisième (Paříž, 1827), str. 269.

²⁶) J. J. Lappo, Velikoje Knjažestvo Litovskoje za vremja ot zaključenija Ljublinskoj Uniji do smerti Stefana Batorija. Svazek prvý (Petrohrad, 1901), str. 83 o násl.

unii.²⁷⁾ Avšak vedle nich jsou i takové práce, v nichž možno najít důležité zprávy pro objasnění vztahů mezi Polskem a Litvou po uzavření unie. Martin Kromer zmíniv se ve své »Polonii« o »navrácení« Polsku »extremo regni Sigismundi Augusti tempore« Podljaši, Volyňska, Kyjevská (»Russiae«) a Podolí, pokračuje: »Quin et Lithuani ipsi, exemplum secuti, sese cum Polonis, renouato et ampliato antiquo foedere, coniunxere. Instituta tamen sua, et magistratus et iurisdictionem peculiarem retinuerunt.«²⁸⁾ Promlouváje o složení Polska, vypočítává je takto: »Partes insigniores Poloniae sunt, Maior et Minor Polonia, Russia et Prussia regia, Podolia, Masouia et Cuiavia.«²⁹⁾ Podle toho »Litwania« vůbec nespadá do svazku Polska. Kdyby se měl vyznačit její vztah k Polsku mluvou Kromera, tu musilo by se říci, že Litva jest spíše »foedere cum Polonia coniuncta« a vůbec není »částí« Polska. Také Winiuk Koialowicz nezastává se úplného splnutí velikého knížetství litevského. Vykládá velmi obšírně protichůdné názory Poláků a Litevců na unii před lublinským sněmem a jejich boj na něm.³⁰⁾ Dle jeho slov sám Zikmund August uznával svoji vinu před Litevci, že byla část jejich teritoria odtržena k Polsku a upokojil je slibem, že bude inkorporovati do velikého knížetství litevského Mazovsko, jež oddělí od Polska.³¹⁾ Svůj výklad o lublinském sněmě uzavírá Koialowicz

27) Maciej Strykowski, Kronika Polska, Litewska, Żmódzka i wszystkiej Rusi, tom II. (Varšava, 1846), str. 418; Marcin Bielski, Kronika (Biblioteka Polska, oddział historyczny, wydanie Kazimierza Józefa Turowskiego, Sanok, 1856), str. 1169; Lukasz Górnicki, Dzieje w Koronie Polskiej za Zygmunta I-go y Zygmunta Augusta aż do śmierci jego przytoczeniem niektórych postronnych ciekawości od roku 1538, až do roku 1572 (Zbiór pisarzów polskich, część druga, pisma L. Górnickiego, tom IV., w Warszawie, 1828), str. 196—197.

28) Poloniae Martini Cromeri liber prior. De situ Poloniae et gente Polona. Polonicae Historiae Corporis tomus primus (Basileae, 1582), str. 77.

29) Ibidem, str. 78.

30) Historiae Litvaniae a coniunctione Magni Ducatus eum Regno Poloniae ad Unionem eorum Dominiorum libri octo auctore Alberto Winiuk Koialowicz, Societatis Iesu S. Theologiae Doctore. Antverpiae, anno MDCLXIX, str. 471 a násl.

31) Ibidem, str. 489.

slovy: »ego, ut iudicem non ago, ita de subsecuta concordia gaudeo.«³²⁾ Z autorů XVII. věku uvedeme ještě hloubavého a učeního znalce organismu »řeči pospolité« své doby Christofora Hartknocha, který vypisuje různé její rozdělení promlouvá: »deinde solet etiam Imperium Polonicum dividi generalissime in Poloniam et Magnum Ducatum Lithuaniae, et populus ipse dividitur in duas gentes, Polonicam et Lithuanicam.«³³⁾

Obrátíme-li se od literatury XVI. a XVII. věku k historickým pracím XVIII. věku, tu i v některých z nich nalezneme názory o rázu lublínské unie, jež nikterak se neshodují s tradičním nazíráním polským. Tajemník krále Stanislava Leszczyńského, Solignac vyložil ve své historii Polska velmi jasně spory Poláků a Litevců o unii v 60tých letech XVI. století a vylíčil jejich vzájemný boj,³⁴⁾ pokládá za správné vylíčiti tímto způsobem podstatu lublínského aktu: »Auguste fit dresser l'acte de réunion, qui subsiste encore de nos jours entre la Pologne et la Lithuanie, et par lequel il fut décidé, que désormais l'un et l'autre Etat concouroient également à l'élection des Rois et que nul autre que chacun de ces Rois successivement ne pourrait être déclaré Grand-Duc de Lithuanie.«³⁵⁾ V přehledu historie velikého knížetství litevského, který vyšel v polském jazyku v r. 1763 ve Vilně, se pouze činí zmínka o faktu uzavření lublínské unie, avšak zároveň poukazuje se na odtržení Podolí a Kyjeva od »Litvy« a na snahu Zikmunda Augusta nahraditi jejich ztrátu Mazovskem.³⁶⁾

³²⁾ Ibidem.

³³⁾ *Respublica Polonica, duobus libris illustrata. Opera et studio M. Christophori Hartknochi* (Jenae, 1678), str. 147.

³⁴⁾ *Histoire générale de Pologne, par Mr. le Chevalier de Solignac, Secrétaire du Cabinet et des Commandemens du Roi de Pologne, Duc de Lorraine et de Bar.* Svazek pátý (Amsterdam, MDCCLI), str. 93 a násled.

³⁵⁾ Ibidem, str. 100. V polském překladě (*Historia Polska napisana w języku francuskim przez J. P. de Solignac, Sekretarza Króla J. Mci Polskiego, Xiążęcia Lotaryńskiego y Baru*). Svazek pátý. Ve Vilně, 1767, str. 142.

³⁶⁾ *Domowe wiadomosci o Wielkim Xięstwie Litewskim z przyłączeniem Historji tegoż narodu przedrukowane* (w Wilnie w Drukarni J. K. Mci Akademickiej Societatis Iesu. Roku 1763), str. 46. — Zikmund

Ve vědecké literatuře XIX. století mnohem pečlivější a detailnější studium zřízení a života sjednocené »řeči pospolité« po uzavření unie z r. 1569 nezbytně musilo přivoditi kolísání starého a vžitého přesvědčení, jímž doposud se odbývaly veškeré pochybnosti o správnosti tradičního nazírání na Polsko a veliké knížetství litevské jako na jedno státní těleso a jediný národ. Salvandi psal ještě v první polovině XIX. věku o lublinské unii a o republice na jejím podkladě vytvořené: »Le grand-duché, tout en restant malveillant pour le royaume, prit l'engagement de ne plus en séparer ses destinées. Les perpétuelles incursions des Tartares, les progrès des Moscovites sous le terrible Czar Iwan IV, avaient imposé silence aux vieilles antipathies. Les Lithuaniens souscrivirent la loi de réunion, comme ils élevaient autour de Wilna des retranchements et des murailles. Toutefois, il fut en vain stipulé, qu'il n'y aurait plus pour les deux peuples qu'une même diète, un même prince, de mêmes lois. Les deux États demeurèrent toujours séparés l'un de l'autre, aussi bien que les deux cours. On distingua les charges de la Lithuanie de celles de la Couronne. Le royaume eut, aussi bien que le grand-duché, ses ministères, ses grands officiers, ses généraux, son armée, nouvel élément de désordre dans le désordre, et de destruction dans la destruction. L'édifice bizarre de se double gouvernement se composait de dix suprêmes dignitaires³⁷⁾ — dva zemští (velicí) maršálkové, dva kancléři, dva podkancléři, dva zemští (velicí) podskarbí a dva dvorní maršálkové. Ve druhé polovině XIX. věku Sigfried Hüppe jest ve svém díle »Verfassung der Republik Polen« zcela dalek toho, aby zastával mínění, že lublinskou unií byl vytvořen jeden, unitární stát. Objasniv, jak málo tato unie ve skutečnosti znamenala pro sjednocení velikého knížetství litevského s Polskem, ukazuje, že v XVII. století jejich

August »Unią Ostatnią na Seymie Lubelskim zakonkludował przyłączwszy do Polski Podole i Kijow r. 1569, zaś na Seymie Warszawskim gdy się starał Mazowsz przyłączyć do Litwy a nie mógł dokazać, z alteracyi zachorował: umarł w Knyszynie«.

³⁷⁾ Histoire de Pologne avant et sous le roi Jean Sobieski par M. de Salvandi, de l'Académie française, svazek I. (Brusel, 1841), str. 83—84.

jednota by se byla málem rozpadla a že pouze pomalu průběhem času dospělo se k pocitu státní spojitosti.³⁸⁾

V polské literatuře středních desetiletí XIX. věku počalo se křísiti — sice jen v některých jejích výtvorech, nikoli však v celém jejím směru — historické dělení polsko-litevského státu na korunu polskou a veliké knížetství litevské čili Litvu, které vždy jasně se rozeznávalo po celou epochu státního života »řeči pospolité«. ³⁹⁾ Dílo unie z r. 1569 nebylo dovršeno — to byli nuceni uznati na konci XIX. století ti polští historikové, kteří ve svém badání historické minulosti Polska dovedli se vyprostiti z vlivu tradičního a nacionálně-polského nazírání na lublínskou unii a jejího romantického přeceňování. ⁴⁰⁾ Vědecká práce vykonaná v novější době neměla ovšem již možnosti odmítnouti federativní charakter sjednoceného státu, jenž unii byl vytvořen a vylučuje jeho soustavu v obrysech, jež by nemohly míti místa při státech

³⁸⁾ »Allerdings zu einem Staate wurden doch diese Bestimmungen Polen und Litauen ebensowenig verbunden, als durch die anderen ihnen seit dem Jahr 1569 gemeinsamen Angelegenheiten. . . Ja, selbst diese wenigen Bestimmungen wurden in der Folgezeit bis ins 17. Jahrhundert hinein kaum eingehalten. Sehr oft blieben die Litauer von den polnischen Reichstagsversammlungen ganz weg, und gar offenkundig gingen sie nach dem Aussterben der Jagellonen mehrfach mit der erstlichen Absicht, um einen besonderen Monarchen zu wählen, oder sich an Moskau anzuschliessen.« Sigfried Hüppe, Verfassung der Republik Polen (Berlín, 1867), str. 51—52.

³⁹⁾ J. W. Bandtkie-Stężyński, *Historia prawa Polskiego*, napisana i wykładana przed rokiem 1830 w b. Warszawskim Alexandryjskim Uniwersitecie (Varšava, 1850), str. 257. Jędrzej Moraczewski, *Polska w złotym wieku przedstawiona wyimkami z dziejów Rzeczypospolitej Polskiej* (Poznaň, 1851), str. 1.

⁴⁰⁾ Michał Bobrzyński, *Dzieje Polski w zarysie*, svazek II. (dle druhého vydání — Varšava, 1881), str. 93—94 (srv. str. 363—370). Český překlad — M. Bobrzyński, *Přehled dějin polských*, podle třetího rozmnoženého vydání se svolením spisovatelovým přeložil Jaroslav Bidlo (v Praze, sine anno), str. 242—243. Anatol Lewicki, *Nieco o Unii Litwy z Koroną* (Krakov, 1893), str. 18—19. Srv. M. V. Dovnar-Zapolskij, *Polsko-Litovskaja Unija na sejmach do 1569 goda* (II. svazek publikace »Trudy slavjanskoj komisiji pri Moskovskom Archeologičeskom Obščestvě« i separátně — Moskva, 1897), str. 23.

unitárních a výše uvedené hledisko přešlo v nynější době i do celkových prací, věnovaných dějinám vnitřní organisace »řeči pospolité«. ⁴¹⁾ »Zasadniczo na stanowisku jedności obu państw stanęła jednak dopiero konstytucya 3. maja 1791 r.« — praví novější polský historik o unii Polska a velikého knížetství litevského. ⁴²⁾

Co se týče ruské literatury historické, tu v ní se nejednou objevily negativní názory o lublínské unii a o jejím významu pro oba jí sjednocené státy. ⁴³⁾ Poukazovalo se v ní i na krajně nevráživé vztahy velikého knížetství litevského k Polsku v době jejich sjednocení. ⁴⁴⁾ Než až do nejposlednější doby prohlašován byl v ruské literatuře ještě tradiční — ač ovšem poněkud seslabený — názor o sjednocení obou těch států v r. 1569 v »parlamentární unii« se »vtělením« litevskoruského státu do polské koruny. ⁴⁵⁾

IV.

Vědecké badání v nynější době vytvořilo ⁴⁶⁾ mezi jinými dvě

⁴¹⁾ Adam Szelągowski, *Wzrost państwa Polskiego w XV. i XVI. w.*, Polska na przełomie wieków średnich i nowych (Lvov, 1904), str. 180; Wł. Grabieński, *Dzieje narodu Polskiego* (druhé vydání, Krakov, 1906), str. 133. Stanisław Kutrzeba, *Historya ustroju Polski w zarysie*, svazek I: Korona (páté vydání, Lvov, 1920), str. 137 až 138, svazek II: Litwa (vydání druhé, Lvov a Varšava, 1920), str. 144 až 146.

⁴²⁾ Stanisław Kutrzeba, *Unia Polski z Litwą* (Krakov, 1914), str. 209.

⁴³⁾ Viz na př. M. O. Kojalovič, *Ljublinskaja unija* (Petrohrad, 1863), str. 83 a násl., neb S. A. Beršadskij, *Litovskije Jevreji, istorija ich juridičeskago i občestvennago položenija v Litvě ot Vitovta do Ljublinskoj Uniji* (Petrohrad, 1883), str. 313—314, neb M. K. Ljubavskij, *Litovsko-Russkij sejm* (Moskva, 1900), str. 848—849.

⁴⁴⁾ Na př. A. S. Tračevskij, *Polskoje bezkorolevje po prekraščeniji dynastii Jagellonov* (Moskva, 1869), neb N. J. Pavliščev, *Polskaja anarchija pri Janě Kazimířě i vojna za Ukrajinu* (Sočiněnja, svazek I, Petrohrad, 1878).

⁴⁵⁾ Srv. M. K. Ljubavskij, *Očerki istoriji Litovsko-Russkago gosudarstva do Ljublinskoj Uniji vključitelno* (vydání druhé, Moskva, 1915), str. 4 a 312—313.

⁴⁶⁾ Autor této stati měl také účastenství ve zpracování tohoto oboru historického. Viz zejména jeho práce: *Velikoje knjažestvo Li-*

těsně spolu souvisící these, jež způsobily změnu starých názorů o úplné státní jednotě Polska a litevskoruského státu po jejich spojení v r. 1569. Prvá z těchto thesí stanoví, že veliké knížetství litevské nebylo ve skutečnosti vůbec polskou provincií; na ně dlužno pohlížeti ne jako na část Polska, nýbrž jako na osobitý celek, s vlastními státními hranicemi, se svým státním významem, se zvláštností svého zřízení, který vystupuje proti celému Polsku čili »koruně« a nikterak není pouhou součástí Polska. Druhá these úzce souvisí s první a vyplývá z ní: vytvořivši se v r. 1569 polsko-litevská »řeč pospolitá« měla federativní a nikoliv unitární organisaci. Bez přijetí těchto základních thesí je vůbec nemožné pojetí historie i vzájemných vztahů Polska a velikého knížetství litevského v době po lublinské unii.

Vskutku také všechny státní instituce spojené »republiky« až do konce XVIII. století byly úplně odděleny pro státy, které ji (onu republiku) vytvořily, a vůbec nijak oněch států nesjednovaly ani v oboru správy ani v soudnictví. Lublinská unie zachovala velikému knížetství litevskému zcela oddělená a na Polsku nezávislá ministerstva, armádu, státní pokladnu i státní kanceláře a pečef. V pozdější době si ono zřídilo nové, od Polska zcela nezávislé instituce a mezi nimi i takového státního významu jako byla vyšší apelační instance pro litevskoruské povětové soudy (tribunál, »soud hlavní tribunálský« v r. 1581) a vyšší soud pro záležitosti státní pokladny (»skarbovyj tribunal« v r. 1609). Jest zcela jasno, jak značný význam by mělo

tovskoje za vremja ot zaključenija Ljublinskoj uniji do smerti Stefana Batorija, svazek I (Petrohrad, 1901), Pinskij sejmik posle otrečenija Jana Kazimira (Žurnal ministerstva narodnago prosvěščenija, 1910, II), Velikoje knjažestvo Litovskoje vo vtoroj polovine XVI. stolětija, Litovsko-russkij povět i jeho sejmik (Jurjev, 1911), Postanovlěnija trech Vilenskich sjezdov 1587 goda (Sborník statí, věnovaných S. Th. Platonovu, Petrohrad, 1911), Linitaciji gospodarskago dvornago suda Velikago knjažestva Litovskago v epochu pred učrežđenijem Glavnago Litovskago Tribunala (Sborník statí, věnovaných D. A. Korsakovu; Kazan 1913), Litovskij statut v Moskovskom perevodě-redakciji XVII. stolětija (Ž. M. N. P., 1914, II.), Ljublinskaja Unija i Tretij Litovskij Statut (v témž žurnále 1917, V), Litevskij statut a jeho sankce v r. 1588 (Sborník věd právních a státních, 1922, sešit 1).

pro lepší sloučení obou států v jejich federativní unii zřízení jedné vyšší společné soudní instance a jednoho soudu pro věci fiskální. Zatím však na to se nedalo ani vážně pomýšleti; neboť veliké knížetství litevské bděle a žárlivě chránilo nedotknutelnost svého státního významu ve své federaci s Polskem. Uvnitř svého litevskoruského státního teritoria nedopouštělo žádné polské moci ani kompetence jakéhokoliv »korunního« polského úřadu. Ani jediného společného ministra (ve věcech vnitřní správy neb řízení vnějších záležitostí a v zahraniční politice), ni společného nejvyššího vojenského velení a dispo- sice jednotlivými vojenskými tělesy,⁴⁷⁾ ni společného nejvyššího soudu Polsko ani veliké knížetství litevské neměly po celou dobu trvání lublínské unie. V období reforem na počátku vlády Stanislava Poniatowského »Litva« si ještě zřídila svoji zvláštní na Polsku nezávislou komisi skarbovou (finanční) a vojenskou. Pouze po zrušení jezuitského řádu papežem Klimentem XIV., byla zřízena pro celou »řeč pospolitou« v r. 1775 společná výchovná komise, »poněvadž neměla charakteru státní moci«, objasňuje novější historik práva Polska a Litvy.⁴⁸⁾ Teprve ve stálé radě (rada nieustająca), zřízené v r. 1774 (t. j. již po prvním dělení »řeči pospolité«) možno viděti jakousi tendenci pro sblížení jednotlivých orgánů státní správy obou států sjednocených unií. Avšak teprve konstituce z 3. května 1791 a ji doplňující »zaręczenie wzajemne obojga narodów« prohlásily splynutí Polska a velikého knížetství litevského v jeden stát. Toto splynutí se však neuskutečnilo zrovna tak jako i celá konstituce z 3. května.

Co tedy bylo federativní mocí státního svazku Polska a velikého knížetství litevského průběhem dvou století po lublínské unii? Monarcha jako společná hlava obou států a »společný«, spojený jejich sněm. Král polský byl zároveň i velikým knížetem litevským. To však neznamená, že byl tím knížetem

⁴⁷⁾ Když v r. 1637 pro správu dělostřelectva v Polsku byl zřízen zvláštní úřad generála dělostřelectva, byla táž hodnost, jako zvláštní státní úřad, neprodleně zřízena i pro veliké knížetství litevské.

⁴⁸⁾ Stanisław Kutrzeba, *Historia ustroju Polski w zarysie*, tom II., Litwa (vydání druhé), str. 156.

proto, že byl polským králem. On byl jím proto, že »šlechtický národ« velikého knížetství litevského zvolil jej současně s Poláky ve společném volebním shromáždění. Význam velikého knížete litevského a krále polského slučoval se v osobě monarchy, v určité osobě a nikoli v orgánu nejvyšší moci, jež byla společná pro oba státy. Obdržev trůn, vykonával vládní moc v Polsku pouze jako král polský a v »Litvě« pouze jako veliký kníže litevský. Polské úřady mu podřízené působily mocí jeho »majestátu«, jakožto krále polského, úřady litevskoruské mocí jeho »majestátu« jakožto velikého knížete litevského. Když on pobýval v Polsku, obklopovali jej státní a dvorští úředníci polští, a státní ministři velikého knížetství litevského přijížděli k němu v záležitostech jejich státu; když pak se odebral do území velikého knížetství litevského, státní a dvorští úředníci posledního vystřídali místa polských a ministři polští dojížděli k němu pouze v záležitostech vlastní země. Prameny dochovaly nám velmi pěkně listiny o těchto záměnách. Když na př. Vladislav IV. odebral se po svém korunování polskou korunou do velikého knížetství litevského jako jeho veliký kníže a přibyl 17. března 1633 na hranice jeho teritoria, maršálek velikého knížetství uvítal jej jménem celého svého státu a současně pak »odmienili się urzędnicy wszyscy, gdy na miejsce Polaków litewscy nastąpili«, dokládá Albrecht Stanislaw Radziwil ve svých zápiscích.⁴⁹⁾ Teprve 29. června přibyl do Vilna polský kancléř.⁵⁰⁾ Byl nucen odebratí se ke králi Polska v záležitosti téhož do sídelního města velikého knížetství litevského, kde v tu dobu král meškal, jsa zároveň i velikým knížetem.

Tudíž společný panovník, nikoli jako jeden společný král, ne jako držitel jediné nejvyšší státní moci (jak předpokládala lublínská unie), nýbrž jako jedna osoba, spojující v sobě v dané době osobu polského krále a osobu velikého knížete litevského, byl prvním článkem, tvořícím pojítka mezi dvěma státy v jejich federativním svazku.

Druhým článkem byl společný sněm, který nazvalo privi-

⁴⁹⁾ Pamiętniki Albrychta Stanisława X. Radziwilla, kanclerza w. litewskiego, tom I. (Poznań, 1839), str. 159.

⁵⁰⁾ Ibidem str. 163.

legium o lublínské unii »korunám« t. j. polským. Však co sám o sobě představoval? Při nedostatku pevné vnitřní spojitosti samostatných zemí polských kol doby lublínské unie, splnutí sněmu polského a litevskoruského vneslo na sněm »korunní« rozdílné zájmy polské a litevskoruské jeho části, jakožto reprezentace dvou států tvořících federaci. Toto dělení bylo tím nevhodnější, že sama polská část sněmu byla ještě prostoupena místními zájmy, které ji uvnitř rozštěpovaly,⁵¹⁾ a bylo nad její síly asimilovati si úspěšně přičleněný k ní v r. 1569 sněm litevskoruský, jenž měl své tradice, svou vnitřní spojitost a vědomí státního významu i zvláštních zájmů litevskoruského státu. Již téměř před sto lety bylo řečeno, že »korunní« sněmy, stavše se »společnými« pro Polsko a veliké knížetství litevské od r. 1569, zvrátily se jmenovitě po lublínské unii a zvláště od počátku panování Zikmunda Vázy spíše ve vyjednávání než rozhodování záležitostí,⁵²⁾ což jest svrchovaně důležitě, neboť zejména při vstoupení Zikmunda III. na trůn litevskoruský stát definitivně a formálně vymezil svůj poměr k Polsku, docíliv rozdělení livonské země mezi »korunu« a knížetství (na místo společné vlády nad ní) a potvrzení svého nového statutu, jenž v základních zákonech velikého knížetství litevského kategoricky zavrhl polskou ideu unie, t. j. splnutí obou jí sjednocených států v jeden stát a jeden národ.⁵³⁾

»Společný« sněm sjednocené »řeči pospolité« nebyl parlamentem v našem slova smyslu. On byl kongresem představitelů států, které tvořily federativní svazek. Ve společných záležitostech tohoto svazu činil společná usnesení. Usnesení sněmu, která se činila pro veliké knížetství litevské, měla však své vlastní označení. Jak již bylo objasněno badáním o sněmování v XVI. věku — do sněmovních konstitucí vkládala se pouze prostá záhlaví konstitucí »Litvy a nikoli jejich plný text.«⁵⁴⁾ Detailní studium

⁵¹⁾ Srv. N. J. K a r ě j e v, Istoričeskij očerk Polskago sejma (Petrohrad, 1888), str. 19 a násl.

⁵²⁾ J. U. N i e m c e w i c z, Dzieje panowania Zygmunta III, svazek I. (vytištěn ve Vratislavi, 1836), str. 108.

⁵³⁾ Viz Sborník věd právních a státních, 1922, sešit 1, str. 35—49.

⁵⁴⁾ Srv. S t a n i s ł a w K u t r z e b a, Historya ustroju Polski, svazek II. (druhé vydání), str. 153.

sněmování »řeči pospolité« jest ještě jedním z důležitých úkolů vědeckého badání. Jemu náleží odhaliti důkladně a jasně nedostatek jednoty ve vnitřní dělnosti sněmu jakožto celku i jeho charakter kongresu zástupců svazu států a nikoli zákonodárného parlamentu státu novodobého. Oficiální protesty zástupců velikého knížetství litevského byly na »společných« sněmeh obyčejným zjevem.⁵⁵⁾ Nelze nepoznamenati, že první použití liberum veto bylo učiněno v r. 1652 právě litevskoruským členem »společného« sněmu, poslancem upitského povětu trockého vojvodství Sicinským.

Zároveň se společným sněmem s Polskem mělo veliké knížetství litevské svoje státní sjezdy (t. j. nepravdělně se scházející litevskoruské sněmy), konfederace celého svého státu a po dlouhou dobu i vlastní předsněmovní sjezdy, na nichž jeho zástupci, ubírajíce se na »společný« sněm, přijímali instrukce od svých povětových sněmíků a sestavovali společné požadavky celého litevskoruského státu pro sněm.⁵⁶⁾

Kromě jednotného sněmu předepsala lublinská unie i jednotu senátu (»rady«) pro sjednocený stát. Však i toto ustanovení zůstalo pouhým neuskutečněným přáním. Společný senát »řeči pospolité« scházel se v plném svém počtu buď v době sněmu, kdy tvořil jeho horní komoru, nebo nezávisle na sněmu na t. zv. konvokaci senátu. V obou těch případech byli senátoři velikého knížetství litevského přirozeně zástupci vlastního státu a jeho zájmy měli v první řadě na zřeteli; společné zájmy celé »řeči pospolité« byly jim cennými pouze potud, pokud byly spojeny s výhodami pro jejich litevskoruský stát. Jinak ani býti nemohlo: oni sami hájili zájmů velikého knížetství litevského, byli mu přísahou zavázáni k věrnosti⁵⁷⁾ a kdyby jednali proti jeho zájmům, bylo by se jim z toho odpovídati na litevskorus-

⁵⁵⁾ Srv. J. J. L a p p o, Ljublinskaja Unija i Tretij Litovskij Statut, str. 127 a násl. (Žurnal ministerstva narodnago prosvěščenija 1917, V.)

⁵⁶⁾ Viz 8. článek III. oddílu litevského statutu z r. 1588 (»O sněmíku neb sjezdu hlavním v Slonime před velikým sněmem valným«). Viz J. J. L a p p o, Postanovlenija trech Vilenskich sjezdov 1587 goda, str. 361—365.

⁵⁷⁾ Viz J. J. L a p p o, Velikoje knjažestvo Litovskoje, svazek I., str. 684.

kých povětových sněmících a státních sjezdech. Pokud se týče jejich působnosti při panovníkovi v hodnosti senátorů-residentů (tak zvaná »poboční rada«)⁵⁸⁾ neb v úradě ministrů neb v hodnosti členů státního soudu, senátoři litevskoruští přirozeně vystupovali ve všech těchto funkcích jako hodnostáři velikého knížetství litevského a nikoliv »polské koruny«, s níž minula lublinská unie úplně sloučiti litevskoruský stát.

Bylo-li postavení federativní moci sjednocené »řeči pospolité« takové, tu zjištěný ráz její jakožto málo organisovaného s v a z u s t á t ů ještě zřetelněji vystupuje v dobách interregna. V takových časech veliké knížetství litevské vedlo mnohdy zcela samostatně svoji zahraniční politiku, odděleně od Polska projednávalo na svých státních sjezdech kandidatury nových monarchů, sestavovalo svoje podmínky pro jejich volbu, předkládalo Polsku své požadavky jakožto stát, činilo opatření buď odděleně od Polska nebo na společných s ním sjezdech na ochranu své vnitřní i vnější bezpečnosti, bralo účastenství svými zástupci na společných záležitostech, majících význam pro federaci s Poláky (na sjezdech—sněmech za interregna) a dávalo svůj hlas při volbě nového krále Polska jakožto velikého knížete litevského.

Jak již bylo výše uvedeno, minula teprve konstituce z 3. května 1791 skutečně sloučiti veliké knížetství litevské a Polsko v jeden stát. Leč předně tato konstituce byla vyhlášena již po prvé m dělení »řeči pospolité«, a také není známo, jak by se byl zachoval k jejím ustanovením »šlechtický národ« těch částí států federálních, které již v té době byly odtrženy a byly přičleněny k Prusku, Rakousku a Rusku. A za druhé, konstituce z 3. května nevešla ve skutečnou platnost, a my nevíme, jak by byla realizována, kdyby byla zavedena. Možná, že i její ustanovení a ideje by byly podstatně pozměněny skutečným životem, jako se to stalo s lublinskými akty z r. 1569. A konečně za třetí, konstituce z 3. května byla formálně zrušena v r. 1792 targovickou konfederací, ztratila tím svoji zákonitou platnost pro polsko-litevskou federaci a tím obrátila se pouze ve výraz plánů a záměrů

⁵⁸⁾ O provedení požadavku velikého knížetství litevského, aby jeho zástupci měli trvalé účastenství »v poboční radě«, viz tamže, str. 147.

části »šlechtického národa« ze států »řeči pospolité« těsně před zánikem jejího trvání.

Tudíž veliké knížetství litevské a Polsko v době po lublínské unii neměly ani jednotného státního teritoria, ani jednotné státní moci a jejich obyvatelstvo netvořilo jednotného nacionálního neřkuli etnografického celku, nýbrž bylo rozděleno, pokud se týče sféry jeho právního postavení, dle principu teritoriality na »rodice« (příslušníky) a poddané dvou rozličných států. Jaká může být za toho stavu věci řeč o splynutí velikého knížetství litevského s Polskem v jeden národ a stát, jak to hlásala lublínská unie? Při takovém stavu věci bylo nutno raziti zcela jiné cesty pro toto splynutí. Ty spočívaly ve sjednocení »šlechtických národů« obou států jednotnou kulturou a znenáhla se rozvíjejícím návykem ke společnému životu ve federativním svazku. Stupeň rozvoje těchto zásad mohl připravit i užší státní jednotu. Můžeme-li však mluvit o jejich rozvoji, nutno se zase uvarovati i jejich přeceňování. Část šlechty velikého knížetství litevského beze vsí pochybnosti se sblížila pod jejich vlivem se svými »sousedy«, »bratry Poláky«. Avšak ta část nebyla ještě celým »šlechtickým národem« knížetství; také egoistické zájmy její jakožto plnoprávné litevskoruské třídy nemohly se smířiti s úplným splynutím »s polskými bratry«. A budeme-li mluvit o celém litevskoruském národě, obsahujícím všechny třídy obyvatelstva, jako o »národě« ve skutečném slova smyslu, t. j. jestliže k tisícům šlechty připojíme miliony litevských a ruských sedláků a měšťanů, tu ovšem ocenění působnosti těchto sil bude nutno silně změnit.

My ovšem nepustíme se v těchto řádcích do řešení těch otázek. Naším úkolem jest probadání poměru základních zákonů velikého knížetství litevského k Polsku po lublínské unii. Viděli jsme, jak jsou daleky od uskutečnění ideje sloučení v jeden stát, jež byla prohlášena v r. 1569 na lublínském sněmu. Společný život velikého knížetství litevského s Polskem vedl jeho snahy nikoliv směrem ke splynutí, nýbrž k úplnému odloučení a upevnění vlastního samostatného státního významu. Léta před definitivním vypracováním a potvrzením litevského statutu z r. 1588 zůstavila ještě stopy jakéhosi kolísání co do

konečného rozhodnutí. Ilustrací k tomu mohou sloužiti v osmdesátých letech XVI. století ve Vilně vytištěná vydání řádu pro tribunál velikého knížetství litevského a jeho třetího statutu. Oba byly vytištěny ve vilenské tiskárně Mamoničově, první v r. 1586 a druhý krátce po jeho potvrzení Zikmundem Vázou. Na úvodním listě řádu pro tribunál umístěny jsou oba erby, Polska a velikého knížetství litevského, vedle sebe a pod jednou korunou. Avšak statut z r. 1588 má na svém úvodním listě již pouze samotný erb velikého knížetství litevského (ozbrojeného jezdce s taseným mečem na koni ve skoku).⁵⁹⁾

Veliké knížetství litevské změnilo tudíž formálně v r. 1588 podmínky svého sjednocení s Polskem, prohlášené na lublinském sněmu v r. 1569. Zdali však mělo také formální právo to učiniti, či prostě porušilo podmínky unie pro sebe nevýhodné, využívši těžkého postavení Polska při uvedení na trůn Zikmunda Vázy? Formální právo k takové změně si mohlo veliké knížetství litevské přiznávat. Bylo mu dáno posledním Jageloncem, jenž, jak známo, sám naléhal na přijetí unie. Když v době významného zasedání lublinského sněmu dne 27. června 1569 zástupci velikého knížetství litevského, pokleknuvše před Zikmundem Augustem na kolena, odevzdali dílo unie do rukou svého velikého knížete, prosíce jej, aby nezapomínal práv a blaha starého státu Jageloncův, odvětil jim panovník jejich krátkou řečí, po které polský podkancléř (František Krasinski) pročítal »na pismie« názory Zikmunda Augusta a jeho konečná rozhodnutí. Litevskoruští senátoři prosili o odevzdání tohoto dokumentu a odebrali se s ním na svou zvláštní poradu, v níž («w swei isbie») o něm po tři hodiny jednali. Po návratu do zasedání polského senátu vůdce jejich Chodkevič obrátil se ke králi s řečí, v níž mezi jiným pravil, že on »uspokojil jejich srdce« svými slovy, odevzdanými jim v písemné formě a pravil, aby je potvrdil svým zvláštním privilejem neb recesem. Nevíme, zda byla vyplněna tato prosba. Avšak pro veliké knížetství litevské měl dokument, který oni obdrželi na lublinském sněmu dne 27.

⁵⁹⁾ Snímek úvodního listu prvního vydání litevského statutu z r. 1588 je přiložen ke knize M. Samuela Bogumiła Lindeho *O Statucie Litewskim* (Varšava, 1816).

sjednocení velikého knížetství litevského s Polskem po r. 1569. Byl tu spolek dvou států s federativní mocí, jež nebyla dosud náležitě vyvinuta a nacházela se teprve v prvých začátcích.

Matějka Jan:

O úřednické stávce.*)

Vyvrcholení demokracie spatřuje se často v t. zv. lidovém státě,¹⁾ t. j. ve státě, v němž veškeré veřejné úřady jsou obstarávány na čas volenými občany a v němž není zvláštního stavu úřednictva z povolání. Je nesporno, že tato forma obstarávání veřejné správy hodí se buď jen na malé státní útvary, jako jsou na př. Švýcarské kantony,²⁾ nebo je podmíněna zvláštními sociálními a hospodářskými poměry, jaké jsou na př. ve Spojených státech amerických,³⁾ je však též obecně známo, jakými vážnými vadami veškerá veřejná správa zejména ve větších státních celcích při tomto systému trpí.⁴⁾ Třebas je nepochybně, že instituce

*) Předneseno dne 14. května 1923 ve schůzi profesorského sboru právnické fakulty Karlovy university jako habilitační přednáška.

¹⁾ Viz k tomu z novější literatury zejména Fleiner, *Beamtenstaat und Volkstaat*, ve *Festgabe für Otto Mayer zum siebzigsten Geburtstag*, 1916, str. 29 n., Hasbach, *Die moderne Demokratie*, 2. vyd. 1921, str. 183 n., Merkl, *Demokratie und Verwaltung*, 1923, str. 5 n., Kelsen, *Ueber Wesen und Wert der Demokratie*, 1921, Wittmayer, *Die Weimarer Reichsverfassung*, 1922, str. 82 n., Barthélemy, *Le problème de la compétence dans la démocratie*, 1918, str. 219 n.

²⁾ Fleiner, *Schweizerisches Bundesstaatsrecht* 1923, str. 247 n., t ý ž, *Beamtenstaat*, str. 40 n., t ý ž, *Entstehung und Wandlung moderner Staatstheorien in der Schweiz*, 1916, str. 11 n., Hasbach, l. c. str. 191 n.

³⁾ Bryce, *La République américaine*, 2. vyd., II., 1912, str. 123 n., Sloane, *Die Parteiherrschaft in den Vereinigten Staaten von Amerika*, 1913, str. 185 n., Hasbach, l. c. str. 191 n., Coester, *Verwaltung und Demokratie in den Staaten von Nordamerika*, 1913, str. 134 n., Freund, *Das öffentliche Recht der Vereinigten Staaten von Amerika*, 1911, str. 135 n.

⁴⁾ Hasbach, l. c., str. 193 n., Merkl, l. c., str. 38 n., Fleiner, *Beamtenstaat*, str. 39, Bryce, l. c., III., str. 201 n., Barthélemy, l. c., str. 235 n., Sloane, l. c., str. 212 n., Coester, l. c., str. 154 n.